ROZMAITOŚCI.

We Wtorek Nro. 64. 4. Czerwca 1822.

O uważalniach w ogólnosci, i o uważalni Wiedeńskiéy w szczególności.

(*Dokończenie.*)

Nayznakomitsze narzędzia zrobione dotąd w tymże instytucie są: ośmnastocalowe koło pomnażaiące, należące do uważalni wiedeńskiéy, które iak tam przedsiewzięte doświadczenia dowodzą, przewyższa w dokładności wszystkie podobne narzędzia równego rozmiaru. Teodalit pomnażaiący dwónastocalowy, zrobiony równie roku zeszłego, posłany ku granicom Sabaudzkim, podług zapewnienia P. Carlini w Medyiolanie udał się przedziwnie. Podobnych Teodolitów iest 21 na ukończeniu a oprócz tego wytoczono i obrobiono ieszcze dwa koła południka, dwa sześciostopowe południkowe teleskopy, wielki ekwatoryiał, trzy narzędzia uniwersalne i dwa podobne wielkie ośmnastocalowe koła.

Uważalnia stolicy wezwała naypierwéy instytut optyczny. Brakowało iéy bowiem koła południka, iako też teleskopu południkowego, albowiem dotąd miany słabe daie światło i ogólnie nie odpowiada potrzebom umiętności. Obadwa narzędzia zamówione z rozkazu Cesarza Jego Mości w krótkim czasie zostały ukończone; poczem uważalnia opatrzoną była potrzebnemi narzędziami, aby na równi południka, na któréy powszechnie czynione bywaią postrzeżenia, swoie rozpocząć mogła prace. Zbywało ieszcze na zrzódłach pomocnych, aby nowo odkryte cztery planety lub przy ziawieniu się nowego komety skutecznie uważać można. I temu niedostatkowi zaradziła szczodrobliwość Monarchy a uważalnia odebrała w darze podług ieniialnego układu Reichenbacha ułożony ekwatoriał, naywiększe i naypięknieysze narzędzie, iakie dotąd znayduie się na stałym lądzie Europeyskim.

Z dalekowidzów, które niegdy uważalnia wiedeńska miała, oprócz słabego dalekowidza Dollanda maiącego ogniska trzy stóp, pięć cali, zasługuie na wzmiankę Frauenhofera achromat, który dał zrobić s. p. Triesnecker pełen zasług przełożony uważalni. Szkło przedmiotowe Frauenhofera ma ognisko w oddaleniu sześćdziesiąt calów a średnicy czterdzieści i trzy liniie, teleskop ten opatrzony iest pięcioma astronomicznemi, a dwoma ziemskiemi szkłami okowemi. Korzyści iakie to narzędzie szczególniéy podczas zwyczaynych dostrzeżeń słabych i xiężycem zasłonionych gwiazd wydaie, wskazało konieczną potrzebę nabycia drugiego podobnego narzędzia, w celu pomnożenia podobnych, dla jeografii matematyczney tak potrzebnych robót. Atoli nierównie bardziéy okazała się potrzeba lepszego teleskopu, dla przedsięwzięcia postrzeżeń, będących dotąd wyłączną własnością Herszela w Anglii i Schrötera w Lilientalu; wielki achromatyczny refrektor 7 calów otworu i 10 stóp długości ogniska Frauenhofera, mógł iedynie dozwolić przedsiewziąć, zaniedbane dotąd na stałym lądzie z powodu niedostatku naie-

)(

żytych narzędzi postrzeżenia satellitów Saturna i Uranusa, i owych gwiazd, które są odleglеysze, podwóyne i kilkakrotne. Takowe kosztowne narzędzie ozdoba przyszłéy uważalni dozwolonêm zostało bez wahania się od wielkomyślnego Monarchy.

Należeć one będzie do naywiększych i naydoskonalszych, iakie kiedy wyszły z mistrzowskiéy ręki Frauenhofera. Inny teleskop tegoż samego artysty sześciostopowy i $4\frac{1}{3}$ calów otworu maiący przecudną posiada iasność i siłę światła. Bessel w Królewcu, który iuż ma podobne, lecz nierównie mnieysze narzędzie, powiada iż wyobrażenie gwiazdy bieguno wéy, uważane za pomocą tego narzędzia na zwyczaynêm wodnym horyzoncie około południa, tak się czysto przedstawia, iak owo widziane o północy bez uzbroienia oka. Gwiazdy Herszela podwóyne pierwszéy wielkości, iako naynieznacznieysze na niebie, rozeznać można za pierwszym oka rzutem.« Gauss w Goetindze mówi (porów. rocz. berlin. z r. 1822 stron. 235) o tym teleskopie: »Siła iego optyczna iest niezmierną; przez niego naymnieyszą gwiazdę, odległą tylko pięć minut od bieguna widzę podczas zmroku, gdzie nie potrzeba ieszcze oświecenia promieni.« Strype w Dorpadzie, który naypiérwéy nowym teleskopem południkowym Dollanda, tę gwiazdę poznał i który dał iéy imię *pollarissima*, dopuszcza, iż gdyby podczas ciemnéy nocy mogła bydź widzianą, podniosłaby nad wszelką wątpliwość dobroć użytego narzędzia. Jeżli tedy te małe narzędzia tak mocno działaią, cóż dopiero nie zrządzi nasz achromatyczny refrektor, którego rozmiar prawie tyle wynosić będzie.

Gdy w części tak znaczne urządzenie, odpowiada ważnym potrzebom nowéy wiedeńskiéy uważalni we względzie maiących się czynić postrzeżeń, z drugiéy strony rodzi się życzenie, aby mieć można takie narzędzie, którem by czynić można obserwacyie pomimo swego urządzenia. Naylepszém do tego iest wspomnione uniwersalne narzędzie nowo przez Reichenbacha wynalezione; naydziwnieysze, iakie kiedy wyszło z ręki artysty, na którém zdaie się, iż artysta ów wyczerpał cały swóy ieniiusz. Niemniéy potrzebnym był w tym celu teodolit i zegar do przenoszenia, pierwszy dwunastocalowy repetuiący, o którym namieniliśmy tak iak i chronometer w podwóynéy oprawie złotéy, są roboty Arnolda, ukończone dla téy uważalni.

Aby te wszystkie wymienione narzędzia z wspaniałości Monarchy przysposobione, należycie ustawić, zezwolił dostoyny Monarcha na wybudowanie nowéy doskonalszéy i teraznieyszemu stanowi maiętności odpowiadaiącéy uważalni. Bliższy rys wewnętrznego i zewnętrznego urządzenia udzielemy następnie. Niebawem ze wspaniałości Monarchy, widzieć będziemy wznoszący się gmach, w którym późna potomność czcić będzie błogosławioną onegoż pamięć; umiętności przez postępy godne tego urządzenia obchodzić będą swóy tryumf a publiczna wdzięczność wspominać będzie mężów, którzy czynnością i zręcznem wykonaniem woli cesarskiéy w celu założenia tego instytutu położyli dla siebie trwałe zasługi.

Używanie opium w Konstantynopolu.

Ażeby i przykazania Machometa zakazuiącego Turkom pić wino nienadwerężyć i przecież upić się, przyzwyczaili się oni do opium. Użycie iego iest przyiemne i te same sprawia skutki, co wino, iednakże dla zdrowia iest nierównie szkodliwszém.

W czasach teraźnieyszych, iak taiemna skłonność Turków do wina zaczęła bydź powszechnieyszą, tak też i namiętność używania opium w tym samym stopniu zmnieyszać się zaczęła. Jednakże wiele ieszcze iest Turczynów, którzy używanie opium maią za rzecz honoru. Budy w Konstantynopolu, w których opium przedaią przy mecze-

cie Sołimana, zacienione są winnym lisciem, pod którym znayduią się sofy dla gości. Tu widzieć się daią smutne postacie i blade twarze miłośników téy upaiaiącéy trucizny, wieczorem wychodzących ze swoich domów. Każdy zaymuiąc swoie mieysce rozkazuie sobie podać pewną t. i. stosowną ilość opium. Niezwłocznie rozdaią pigułki; ci co naywięcéy wytrzymać mogą połykaią do 4ch sztuk tak wielkich, iak oliwki, a wypiwszy na to szklankę wody oczekiwali owego przyiemnego szaleństwa, które onych po upłynioney godzinie zwykło napadać i szczególnieysze, nayrozpustnieysze sprawiać poruszenia rąk i ciała. Jest to chwila nayinteressownieyszéy sceny. Wszyscy czuią się w tém upoieniu szczęśliwymi i tak powracaią do domu w mniemanym użyciu szczęścia, którego w rozumie szukać nie chcieli.

Zydram Maszkowski.

Zydram Maszkowski żył za czasów Władysława Jagiełły. Gdy ten Król odebrał Witoldowi Kamieniec w Litwie, zrobił tamże Zydrama przełożonym. Działo się to roku 13go. Będąc chorążym krakowskim został mianowany roku 1400 Hetmanem na wyprawę Gruinwaldzkiéy z krzyżakami, gdzie Polacy na połowę zbili tych zakonników. Odniosł także Maszkowski pod Koronowem świetne zwycięstwo. Był to mąż wprawdzie małego wzrostu, ale wielki woiownik, godzien ze wszech miar iaśnienia między bohaterami Polski, tak płodnéy w rycerzów. Wszyscy go poważali, iak mówi Niesiecki, bo umiał sobie łagodnością i ludzkością ziednywać umysły. Jagiełło po większéy części był winien zwycięstwo pod Gruinwaldem męstwu Zydrama i iego biegłości w sztuce woiennéy.

St. Jasz —

Rozmaite rzeczy historyczne.

Starożytni tak lubili i poważali sztukę tańcu, iż to nie krzywdziło bynaymniéy nawet mężów pierwszemi godnościami kraiowemi zaszczyconych.

Symonides Ateńczyk iako 80 letni staruszek za taniec zaszczyconym został palmą.

W iednastym i dwunastym wieku tak gruba ciemnota uciskała Europę, iż we Francyi, Niemczech i Anglii zbrodniarzom darowano winę, ieżeli który pisać umiał. Nawet Karol Wielki nie miał nauki w tey mierze.

Rzeczy rozmaite.

Z Egiptu. — Włoch, nie dawno z Egyptu do Rzymu przybyły, czyni następuiące opisanie tamecznego Wice-Króla Mehemed-Alego-Baszy: Wyszczególnia ón się żądzą polepszania uprawy roli i sztuk w Egypcie. Rozkazał sobie Plutarcha opisanie życia Alexandra W. Macedońskiego (z kąd Ali rodem) przełożyć na ięzyk turecki. Z charakteru nie iest ón krwi chciwym, owszém łagodnym i do przebaczenia skłonnym. Zachęca handel, a dłużnikom swego skarbu z łatwością opuszcza miliony. Jest òn wielkim i walecznym woiownikiem, wygrywał bowiem bitwy przeciw daleko licznieyszym woyskom. Ibrahim Basza, syn iego starszy, równa się z nim w woiennéy sławie a Izmael Basza, młodszy syn, obiecuie to samo w przyszłości. Mnóstwo Europeyczyków pcha się do Wice-Króla dla otrzymania urzędów; lecz ón ie daie tylko tym, co państwu iego użytecznémi są lub wielkie mają zasługi.

Od Listopada r. z. pracuią w Alexandryi nad założeniem drukarni tureckiéy i włoskiéy, a pod dyrekcyą Nurredina-Effendi, którен za zleceniem Mechmeta po Francyi i Włoszech ieździł, kształci się liceum. Zaczęty od niego kanał Mamudie z naywiększą dla handlu korzyścią iest iuż po nayweiększéy części spławnym; czyni ón wtem wielkie dobrodzieystwo, iż Nilem spuszczaiące się okręty nie potrzebuią w Rozecie na przewóz czekać, lecz mogą bez naymnieyszéy zwłoki, która dawniéy 30 do 40 dni kosztowała, prosto do Alexandryi płynąć. Nie iest on iednak ukończonym, a Wice-Krol nakazał swemu inżynierowi nawigacyynemu dokończenie tego dzieła, nad którem dotąd 7 miesięcy dopiero pracowano. Drugi kanał, iuż w dawnieyszych czasach rozpoczęty, do złączenia Nilu z morzem czerwoném należy także do iego zamiarów.

Z Londynu. — Niciaki P. Owen wyrachował, iż gdyby fabryki Angielskie nie używały machin, potrzebowałyby do 400 millionów robotników dla wyrobienia swoich fabrykatów.

Niedawno liczyła Angliia 25,036 kupieckich statków, które 2 mill. 560,202 beczek ładować mogły; lecz od dwóch lat zmnieyszyła się ich liczba o 444.

Człowiek nazwiskiem Wright uszedł niedawno w Anglii w przeciągu 1000 godzin 1000 mil Angielskich. Po sławnym Kapitanie Barclay on pierwszy tego dokazał. Ostatni gdy ustawał, kazał się swoiemu służącemu póty barapem bić, póki nie zebrał znowu sił swoich.

Gazeta Times donosi swoim czytelnikom, iż od roku 1815 do 1821 zapłaciła rządowi za stepel i opłatę od doniesień 300,507 Fs. 6 szyl. W r. 1820 gdy sprawa Krolowey wzbudzała ciekawość publiczną zapłaciła za sam stepel 40,833 Fs 16 S. a od doniesień 14,275 Fs. 2 S. ogółem 55,108 Fs 18 S. W r. 1821 za stepel 32,034 Fs. 18 S., a od doniesień 14,570 Fs. 2 S. ogołem 46,655 Fs. (Funt szterling rachuie się na monetę naszą 10 ZłRyń.)

Nadeszły tu listy od P. Denham, który dowodzi wyprawą do wewnętrzney Afryki, pisane w Grudniu 1821 z Trypolis. Pisze ón, iż Dey powitać go kazał wystrzałami z dział, przyiął bardzo grzecznie i oświadczył, iż dla okazania swey przyiaźni ku Krolowi Angielskiemu da mu wszelką, iaka tylko w iego iest mocy, pomoc. Wyprawa zamyślała w Lutym r. b. do Fezan odpłynąć a eskorta Deia odprowadzić ią miała aż za Bornou.

Od Kapitana Parry, który dowodzi wyprawą do bieguna północnego, odebraliśmy przez wrzuconą przez niego w morze butelkę wiadomość. Znalazł ią nad brzegiem idący chłop, rozbił i wyiął znayduiący się w niey papier, a sądząc go bydź ważnym, oddał iednemu z Panów w Chichester, który przesłał go admiralicyi. Zawierał on w 7 ięzykach następuiące słowa: „Okręt J. K. Mci. Fury, ktory w Lipcu 1821 odpłynął. Butelka ta wrzucona została w morze o godzinie 1 z południa przy umiarkowanym połnocnym wietrze pod 63 stopniem połnocney szerokości, a 62 i 27 strychow długości. (Bez daty)

Z Lugdunu. — W r. 1789 znaydowało się tutay warsztatów (iedwabnych) 14500, w r. 1820 liczono ich 24000. W latach od 1787 — 1789 zbierano w przecięciu w kraiu za 18 milionów surowego iedwabiu a sprowadzono z zagranicy za 24,800000 franków. Wszystkie więc rękodzielnie we Francyi spotrzebowały iedwabiu prawie za 42 miliony. W r. 1820 wyrobiły tuteysze tylko rękodzielnie za 23 miliony kraiowego, a za 22 miliony zagranicznego, razem za 45 milionów, iedwabiu; a zatem za 3 miliony więcey, niż niegdyś w całey Francyi wyrabiano. Wartość wywożonych ztąd iedwabnych towarów wynosiła przed rewolucyą 18 do 24 milionów fr. w r. zaś 1820 wzniósł się wywóz tuteyszy aż do wartości 75 milionów; okoliczność ta iest tem więcey zadziwiaiącą, iż Anglia, która towary iedwabne niegdyś z Lugdunu brała, one dziś sama wyrabia. — Kwitnący ten stan francuzkiego przemysłu dziękować należy zniesieniu cechów, korporacyi i monopolów.

Z Berlina. — Tuteysza ludność wynosiła z końcem roku zeszłego razem z woyskiem wynoszącem 10000 ludzi 192600 mieszkańców w 6550 domach. Na ospę naturalną umarło tegoż roku tylko iedno dziecie. W więzieniach publicznych znaydowało się 6794. Liczba ukaranych złodzieiow wynosiła 934, międcy temi 94 cudzoziemców. Liczba popełnionych kradzieży była 1816, między któremi 1100 zagodzonych zostało.

Z Poznania. — Gazeta tuteysza umieściła co następuie: „Pan Donati i Pani Perroni, śpiewacy nie bez zalet, dali wczoray koncert w domu resursowym i nie zawiedli oczekiwań zgromadzoney publiczności, która to po każdym śpiewie dostatecznie dała poznać! Lecz niestety! ciężkie czasy! — Dignus est operarius mercede sua — nie sprawdziło się na nich. Mieli bowiem pod rubryką, Bierz: 164 zł., a pod rubryką Day: 165 zł. Było zamiarem Pana Donati dać iutro reprezentacyią teatralną wspolnie z tuteyszą niemiecką trupą, gdzie prawdziwie pokazałby się był w swoiem mieyscu; lecz wczorayszne doświadczenie radziło mu, przyśpieszyć wyiazd do stolicy Monarchii, w którey plonnieyszego spodziewa się żniwa.“

Z Warszawy. — Nowy nieszczęsnym skutkiem dowiódł przykład; iak iest niebespieczno niedorosłe i niemaiące doświadczenia dzieci wypuszczać bez dozoru. 8. Marca r b. trzy letnie dziecko wyszedłszy wraz z innemi prawie takiegoż wieku na Glinki za Zuchthausem, tamże bawiąc sie utonęło; dopiero we 2 godzin wysłana służąca dla iego szukania, postrzegła owe dziecko leżące w wodzie, a chociaż to mieysce iest płytkie iednak dziecko iuż było bez duszy.

Rosiński gancarz w Wrocławiu wynalazł polewę do naczyń glinianych, wcale nieskodliwych zdrowiu; dokładne iey opisanie znayduie się w ostatnim Numerze Jzydy Polskiey.

Gazeta literacka doniosła, że Hrabia Tytus Działyński wróciwszy teraz z Paryża, przywiózł rzadkiey wartości dzieło: iest to in folio księga maiąca blisko 40 arkuszy własnoręcznie napisanych przez Napoleona Nader ważne pisma znayduią się w tey księdze: Ciekawy plan do śmiałego przedsiewzięcia pierwszey woyny Hiszpańskiey i inne plany co do granic Francyi i Austryi. Jest tam także sposób poprawienia artyleryi tureckiey, napisany przez Napoleona. ieszcze wtenczas, gdy był młody i miał zamiar iako oficer artyleryi weyść w służbę Turecka — Tenże Hrabia Działyński nabył również własnoręcznie przez Napoleona napisane życie iego.

Z Krakowa. — Rybacy nasi ukłuli w Wiśle nadzwyczayney wielkości Jesiotra. Miał albowiem długości stóp 9 1/2 czyli łokci 4 i 3/4, grubości 3 stopy, ważył ze wszystkiem funtów 180, Wczoray o godzinie drugiey po południu był wystawiony na widok w iatkach rybnych pod Sukiennicami.

Redakcyą F. Krattera. — Drukiem J. Pillera.